

Прегледни рад

УДК: 726.025:271.222(497.11)(497.115)"1999/2022"

271.222(497.11)-523.4/.6(497.115)"1999/2022"

doi: 10.5937/zrffp52-40045

УНИШТАВАЊЕ СРПСКИХ ЦРКАВА И МНАСТИРА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД 1999. ДО 2022. ГОДИНЕ: КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ

Јово М. МЕДОЈЕВИЋ¹

Саша Д. МИЛОСАВЉЕВИЋ²

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Природно-математички факултет
Одсек за географију

---

¹ jovo.medojevic@pr.ac.rs

² sasa.milosavljevic@pr.ac.rs

Рад примљен: 7. 9. 2022.
Рад прихваћен: 28. 11. 2022.

УНИШТАВАЊЕ СРПСКИХ ЦРКАВА И МАНАСТИРА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД 1999. ДО 2022. ГОДИНЕ: КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ³

Кључне речи:
културно-
географске
детерминанте;
Србија;
Косово и Метохија;
цркве;
манастири;
девастација
споменика.

Сажетак. Аутономна покрајина Косово и Метохија (у даљем тексту: АП Косово и Метохија) јесте историјски део Старе Србије и централна област српске средњовековне Немањинске државе, што је чини историјско-географским и културно-географским простором од огромног значаја за Републику Србију. Истовремено, Српска православна црква кроз читаво своје духовно, историјско и културно трајање на Косову и Метохији дели судбину српског народа. Уништавање српских сакралних споменика на Косову и Метохији траје вековима, тако да се континуитет разарања српских цркава и манастира може пратити од XVII века па све до данашњих дана. Током НАТО интервенције на Савезну Републику Југославију и на територију АП Косово и Метохија, која је трајала од 24. марта до 9. јуна 1999. године, од стране албанских екстремиста, девастиран је и срушен највећи број српских сакралних споменика. Истовремено, временски период с краја XX и прве две деценије XXI века обележио је суров прогон Срба са Косова и Метохије и девастација целокупног српског културног наслеђа. Применом методологије културно-географских истраживања и теренским истраживањима, циљ рада је стицање научног сазнања у функцији непосредне потврде и документовања свих досад познатих случајева девастације и рушења српског сакралног наслеђа на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године који су почињени од стране припадника албанских екстремиста.

³ Рад представља резултат истраживања на пројекту „Истраживање климатских промена и њихових утицаја на животну средину – праћење утицаја и ублажавање“ пројекат бр. 43007 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Увод

АП Косово и Метохија је кроз своју дугу историјску прошлост, пролазила и још увек пролази кроз различите фазе и процесе од мирнодопских до честих ратних сукоба. Јован Цвијић (1906) проучава Косово и Метохију као регион Старе Србије, који је смештен између рашких крајева, северно од Рогозне и Скопско-тетовске области јужно од Шаре. Цвијић указује на то да су „Косово и Метохија део Старе Србије и централна област Немањихке државе на чијем се простору налазе готово сва најважнија места наше велике прошлости: Призрен, Ново Брдо, Звечан, Пећ – као столица Патријаршије, Грачаница, Дечани и Бањска“ (Цвијић, 1906). Радовановић (2008) истиче: „С правом су стари писци ову област назвали светим српским крајевима и краљицом и царицом правом Србијом“. Атанасије Урошевић (1964) сматра да се назив Косово јавља тек после Косовске битке српске и турске војске 1389. године. Косово и Метохија ушло је у састав Србије после балканских ратова 1912/1913. године.

Назив Метохија у географској литератури први пут се спомиње за време српске средњовековне државе. Етимолошки посматрано, појам „метох“ означава црквене и манастирске поседе и економије који су различите величине и ранга у хијерархији црквених и манастирских властелина. Радослав Грујић (1989) сматра да је појам „метох“ преузет из грчког језика са истим значењем. У средњем веку сви већи манастири имали су неколико метоха. С обзиром на велику густину и концентрацију манастирских и црквених метоха (Метохија), који се наводе у владарским повељама (хрисовуљама) од Стефана Немање па до последњих Немањића, као и у повељама кнежева, деспота и великих властелина Хребељановића, Лазаревића, Бранковића и др., читава област Метохијско-призренске котлине добила је назив Метохија. У *Српском рјечнику* Вука Караџића из 1818. и 1852. године појављује се термин Метохија. За време турске владавине назив Метохија увелико је био прихваћен код српског становништва, као и у стручној и путописној литератури. После балканских ратова, а између два светска

рата, појам Метохија има широку употребу. Уставом Републике Србије из 1990. године назив Метохија враћен је у званични назив покрајине. У преамбули Устава Републике Србије из октобра 2006. године пише да је „Покрајина Косово и Метохија саставни део територије Србије у оквиру суверене државе Србије“, чиме се највишим државно-правним актом потврђује пун назив српске јужне покрајине, који тачно одржава њен историјски, културни и антропогеографски идентитет (Радовановић, 2008).

Од 1945. године, па све до данашњих дана, албански терористи су на Косову и Метохији континуираним насиљем непосредно угрожавали животе људи, слободу и имовинска добра (Бериша, 2012, стр. 301). У условима нестабилних историјских, културних и антропогеографских процеса, српско становништво оставило је бројне и необориве доказе о нераскидивости Косова и Метохије са осталим деловима Србије. О томе најбоље говоре подаци да су Срби током своје историје на овим просторима били познати градитељи задужбина српских владара. Међутим, у последњој деценији XX и првим деценијама XXI века, српска и светска јавност биле су сведоци рушења највећег броја српских задужбина, почев од средњег века до данас.

Миломир Степић (2019, стр. 173) у својој студији *Геополиитички темељи српске старашејске културе* детерминише да се „српски историјски идентитет темељи на српској свести да представљају историјски, а не идеолошким етно-инжењерингом октроисан народ на Балкану. У националну самоспознају уграђено је поимање о дубоком трагу остављеном у ранијој и недавној светској политичкој, војној и културној прошлости – дуготрајном средњовековном државом, династијом Немањића, моћним царством, значајним биткама, великим духовницима (Свети Сава), верским и световним законцима, црквеним градитељством и фресколикарством“.

Културни идентитет Срба на Косову и Метохији илуструје и преко 1500 утврђених културних добара (манастири, цркве, гробља итд.), која сведоче о вековном присуству српског народа и православне вере на овом простору и њихове материјалне и духовне културе, као дела укупне европске културне баштине настале у преплитању утицаја источне и западне хришћанске религије и културе (Николић и др., 2021). У периоду од 1999. до 2022. године на Косову и Метохији систематски је уништавано српско православно хришћанско наслеђе. То представља преседан у новијој историји Европе (Медојевић и Милосављевић, 2019, стр. 266).

Тема девастације културног наслеђа на простору АП Косово и Метохија и раније је била предмет истраживања. Објављено је неколико посебних публикација које на директан или индиректан начин обрађују тему уништавања српских цркава и манастира на Косову и Метохији.

Публикацијом⁴ *Расцејено Косово – оскрнављени и унишћени православни српски храмови и манастири* (јун 1999. до мај 2001. године) обухваћено је 107 храмова (Фолић, 2001). О уништавању цркава и манастира на Косову и Метохији пише и Милан Ивановић (2013) у својој монографији *Метохија – сјоменици и разарања 1923–2011*. Проблемом очувања културне баштине на Косову и Метохији бавили су се Дејан Радовановић и Мирјана Ђекић (2019, стр. 393–414). До данас најсадржајнији списак са 110 уништених, спаљених, демолираних и опљачканих цркава од 15. јуна до 10. маја 2003. године објавила је Српска православна црква у свом *Меморандуму о Косову и Метохији* (Свети архијерејски синод, 2003).

Методологија

Примењујући културно-географску методологију у проучавању уништеног комплекса српских сакралних споменика, утврђује се српска етничка и културна хомогеност на простору Косова и Метохије. Овим радом обухваћено је 155 српских цркава и манастира у 115 насеља на Косову и Метохији. Изворе података о девастацији⁵ српских цркава и манастира пронашли смо у званичним извештајима Епархије рашко-призренске, званичним документима Владе Републике Србије о уништеним и оштећеним културним добрима⁶ на територији АП Косово и Метохија од 1999. до 2022. године, дневној штампи која је свакодневно објављивала информације о уништавању српских цркава и манастира и на основу сопствених теренских истраживања, спроведених током 2020, 2021. и 2022. године на територији општина Призрен, Пећ, Косовска Митровица, Зубин Поток, Приштина, Обилић, Штрпце, Витина и Дечани.

⁴ Публикација је имала два издања у 1999. години и штампана је са српско-немачким, српско-енглеским и српско-грчким преводом, а 2001. године штампано је издање на руском језику. Све податке сакупила је и фотографисала Епархија рашко-призренска.

⁵ Девастација, лат. *devastatio* означава: (о)постошење, разарање, уништавање лепоте нечега.

⁶ Законом о културним добрима Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 71/94, 52/2011 – др. закони, 99/2011 – др. закон и 6/2020 – др. закон), културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса које уживају посебну заштиту утврђену овим законом. Културна добра, у зависности од физичких, уметничких, културних и историјских својстава, јесу: споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места – непокретна културна добра; уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа и стара и ретка књига – покретна културна добра. Културна добра, у зависности од свог значаја, разврставају се у категорије: културна добра, културна добра од великог значаја и културна добра од изузетног значаја.

Циљ рада је састављање свеобухватног пописа и описа девастираних и срушених сакралних споменика Српске православне цркве по насељеним местима на Косову и Метохији. Практични циљ истраживања је, на основу добијених резултата, у блиској будућности израдити стратегије очувања сакралних споменика Српске православне цркве, целокупне српске културне баштине на целом гео-простору АП Косово и Метохија. Истовремено, резултати истраживања могу послужити Републичком и Покрајинском заводу за заштиту споменика културе са циљем предузимања активних мера заштите српске културне баштине на простору АП Косово и Метохија.

Дефинишући проблеме уништавања српских цркава и манастира, определили смо се за две детерминанте – *девастиран* и *срушен*. Обе детерминанте на најшири начин детерминишу суштину проблема којим се бавимо и уједно дефинишу, односно, сажимају све облике уништавања цркава и манастира које истражујемо. Под *девастиацијом* подразумевамо урушавање делова храма, пљачку покретног блага, скрнављење светиње, паљење храма и пратећих објеката, што је над српским црквама и манастирима и извршавано. Под појмом *срушен* подразумевамо минирање храма, разношење остатака, чишћење терена и уклањање трагова постојања. Такође, циљ рада је и детерминисање Косова и Метохије као географске регије која чини неодвојиви део Републике Србије и нераскидиву везу са Србима који живе ван ње. Културно-географска истраживања имају за циљ и да укажу на „колективно памћење“ Срба, народно вишевековно окружење и монументалност српских цркава и манастира. Поред тога, циљ је да се укаже на споменички идентитет и идеал духовности, архитектуре, повезивање прошлости, садашњости и будућности. Истовремено, циљ је указивање на значај културног и духовног наслеђа у функцији социјалне димензије одрживог развоја Срба на простору Косова и Метохије. Један од главних циљева је и да се укаже на ирелевантност аспирације и тенденције привремених косовских власти да је српска културна баштина њихова – албанска баштина. Девастиране цркве и манастири систематизовани су по насељеним местима (по азбучном реду) на Косову и Метохији.

Користећи статистичке методе, уништене српске цркве и манастире на Косову и Метохији посматрали смо према истом обележју, а подаци су груписани у временском интервалу од 1999. до 2022. године. Статистичко-графичко приказивање добијених резултата истраживања приказано је као географска серија у виду једне сложене статистичке табеле са 6 (шест) статистичких скупова који детерминишу: место (општина), коме је црква посвећена, век/година настанка, година девастације/рушења, девастација, рушење. За скупове појаве девастације и рушења коришћен је условни знак X.

Резултати истраживања

На територији Косова и Метохије, по Попису становништва из 2011. године, има укупно 1449 насеља. По свом постанку, насеља на Косову и Метохији доста су стара. О њиховој старости најбоље сведочи попис области Бранковића из 1455. године, јер се многа садашња насеља тада помињу. Због етничке хетерогености становништва, насеља су албанска, српска староседелачка, мешовита или насељеничка (настала у међуратном периоду колонизацијом Срба и Црногораца). Оваква слика насеља била је присутна све до последње деценије XX века. Међутим, познати догађаји (ратни сукоби) условили су да су то, углавном, албанска насеља, изузев појединих енклава у којима је већинско српско становништво (северни део Косова – општине Звечан, Лепосавић и Зубин Поток, Грачаница, Гораждевац, Осојане, Велика Хоча итд.). Брзо популационо увећавање је карактеристика свих косовских и метохијских насеља (Медојевић и Милосављевић, 2019, стр. 265–285).

Савезно министарство за иностране послове Савезне Републике Југославије објавило је 2000. године *Преглед терористичких и других акција насиља албанских терориста у покрајини Косово и Метохија од доласка КФОР и УМНИК у периоду од 12. јуна 1999. до 13. јануара 2000. године*. У Прегледу се, између осталог, истичу: број терористичких напада, број убијених, рањених и протераних Срба. Евидентно је и протеривање свештенства. Уништено је око 150 парохијских домова, опљачкано је или уништено око 10.000 икона и других сакралних предмета. Етнички су очишћени градови и насеља у којима су живели: Срби, Муслимани (Бошњаци), Роми, Ашкалије. На српска села вршени су оружани и артиљеријски напади. Српска села су и пљачкана, а украдено је око 12.000 аутомобила. Демолирани су споменици културе подигнути цару Урошу, цару Лазару, Вуку Караџићу, Петру Петровићу Његошу, Доситеју Обрадовићу и другим знаменитим Србима.

Највећи број цркава и манастира девастиран је у периоду од 24. марта до 9. јуна 1999. године (током НАТО интервенције), а затим настављен све до јануара 2000. године. У том временском интервалу албански екстремисти срушили су 51 сакрални споменик. У „Мартовском погрому“, који је трајао од 17. до 19. марта 2004. године, изведеном од стране албанских екстремиста срушено је 6 цркава (табела 1). Од укупног броја сакралних споменика, 37% чине срушени храмови. Над појединим храмовима забележено је да су девастирани и до три пута (нпр. Црква Свете Петке у Доњој Шипашници девастирана је 1999, 2001. и 2021. године; иста појава забележена је и у селу Некодим код Урошевца над Црквом Светог пророка Илије, која је девастирана 1999, 2004. и 2022. године). Највећи број девастираних цркава и манастира – њих 98 (63% од укупног броја девастираних храмова) урушаван је минско-експлозивним средствима (бомбама, динамитом, артиљеријским гранатама), паљен, пљачкан и скрнављен (табела 1).

Уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године: културно-географске дејерминанте

Табела 1. Девестиране и срушене цркве и манастири на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године.

Ред. број	Место (општина)	Коме је црква посвећена	Век/год. изградње	Година девастације/рушења	Дева-стација	Срушен
1.	Бабин Мост (Обилић)	Црква Богородичиног покрова	1927.	1999. 2020.	X X	
2.	Бабљак (Урошевац)	Црква Свете Тројице	1965.	1999.	X	
3.	Бањска (Вучитрн)	Светог Николе	1346.	2000.	X	
4.	Белица (Исток)	Црква Светог Лазара четвородневног	XIV	1999.	X	X
5.	Бело Поље (Пећ)	Црква Ваведења Пресвете Богородице	XVI	1999.	X	X
6.	Бинач (Витина)	Манастир Светог архангела Михаила (Манастир Бинач)	XIV	1999.	X	X
		Црква Свете Петке	Ср. век	1999. 2013.	X X	
		Црква Светог Николе	1973.	1999.	X	
7.	Бузовик (Витина)	Црква Светог архангела Гаврила	XIV	1999.	X	X
8.	Бистражин (Ђаковица)	Црква Светог Илије	1930.	1999.	X	
9.	Бресје (Косово Поље)	Црква Свете Катарине	XIX	2004.	X	
10.	Брод (Штрпце)	Црква Светих апостола Петра и Павла	Ср. век	2021.	X	
11.	Брњача (Ораховац)	Црква Свете Недеље	XIV	2004.	X	
12.	Вараге (Зубин Поток)	Црква Светог Крститеља и Претече Јована	XIV	2022.	X	
13.	Велико Крушево	Црква Ваведења Пресвете Богородице	XX	1999.	X	
14.	Велика Река (Вучитрн)	Црква Свете Тројице	1997.	1999.	X	
15.	Витомирица (Пећ)	Црква Светог апостола и јеванђелисте Луке	1912.	1999.	X	X
16.	Вучитрн	Црква Светог Илије	1834.	2004.	X	
17.	Гатње (Урошевац)	Црква Светог Николе	1985.	1999.	X	X
18.	Гојбуља (Вучитрн)	Црква Свете Петке	1986.	1999.	X	
19.	Горња Гуштерица (Грачаница)	Црква Свете Недеље	XIV	2021.	X	
20.	Горња Пакаштица (Подујево)	Црква Светих апостола Петра и Павла	XIV	1999.	X	
21.	Горња Србца (Призрен)	Црква Светог Василија Великог	1863.	1999.	X	

Ред. број	Место (општина)	Коме је црква посвећена	Век/год. изградње	Година девастације/рушења	Дева-стација	Срушен
22.	Горњи Ливоч (Њилане)	Црква Светог Николе	XX	2001.	X	
23.	Горње Неродимље (Урошевац)	Манастир Светих арханђела	XIV	1999.	X	X
		Црква Успења Пресвете Богородице	XIV	1999.	X	X
24.	Горњи Закут (Подујево)	Црква Светог апостола Петра	XIV	1999.	X	X
		Црква Светог Николе	XV	1999.	X	
25.	Гребник (Клина)	Црква Светог Јеремије	1920.	1999.	X	X
26.	Грмово (Витина)	Црква Светог Крститеља и Претече Јована	XX	1999.	X	X
		Црква Свете Тројице	XX	1999.	X	X
27.	Грнчаре (Витина)	Црква Светог Николе	1976.	1999.	X	X
28.	Њилане	Црква Светог Николе	1861.	1999.	X	
29.	Дворане (Сува Река)	Црква Свете Тројице	XV	1999.	X	X
30.	Добра Вода (Клина)	Манастир Светих Апостола Петра и Павла	XVI	1999.	X	
31.	Добрчане (Њилане)	Црква Свете Петке	XX	1999.	X	
32.	Долац (Клина)	Црква Ваведења Пресвете Богородице	XIV	1999.	X	X
33.	Доња Битиња (Штрпце)	Црква Светог Тиодора Тирона	XVI	2021.	X	
		Црква Светог Димитрија	XVI	2021.	X	
34.	Доња Будрига (Њилане)	Црква Свете Петке	XX	1999. 2013.	X X	
35.	Доње Неродимље (Урошевац)	Црква Светог Стефана Првовенчаног	XIV	1999.	X	X
		Црква Светог Николе	1983.	1999.	X	X
		Црква Пресвете Богородице	1925.	1999.	X	X
36.	Доњи Ратиш (Дечани)	Црква Свете Тројице	1935.	1999.	X	X
37.	Доња Слапашница (Косовска Каменица)	Црква Светог Пантелејмона	XX	1999. 2004. 2021.	X X X	
38.	Доња Шипашница (Косовска Каменица)	Црква Свете Петке	1860.	1999. 2001. 2021.	X X X	
39.	Дреновце (Косовска Каменица)	Црква Светих врача	XIX	2022.	X	

Уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године: културно-географске дејерминанте

Ред. број	Место (општина)	Коме је црква посвећена	Век/год. изградње	Година девастације/рушења	Дева-стација	Срушен
40.	Дрсник (Клина)	Црква Свете Петке	XVI	1999.	X	
41.	Драјковце (Штрпце)	Црква Светих 40 мученика севастијских	XVI	2021.	X	
42.	Дрсник (Клина)	Црква Свете мати Параскеве	1570.	1999.	X	
43.	Ђаковица	Црква Успења Пресвете Богородице	1999.	2004.	X	X
44.	Ђураковац (Исток)	Црква Светог Николе	XIV	1999.	X	X
		Црква Сабора српских светитеља	1997.	2004.	X	
45.	Жегра (Ѓњилане)	Црква Светог Илије	1931.	1999.	X	X
46.	Живињање (Призрен)	Црква Свете Недеље	1371.	2004.	X	X
47.	Житиње (Витина)	Црква Свете Тројице	1980.	1999.	X	
48.	Закут (Подујево)	Црквиште код српског гробља	Ср. век	1999.	X	
49.	Заскок (Урошевац)	Црква Свете Петке	XX	1999.	X	X
50.	Зочиште (Ораховац)	Манастир Светих врача Козме и Дамјана	XIV	1999.	X	
		Црква Ваведења Пресвете Богородице	XV	1999.	X	X
51.	Зупче (Зубин Поток)	Црква Светих отаца	1990.	2022.	X	
52.	Јагњеница (Зубин Поток)	Црква Вазнесења Господњег	XX	2021. 2022.	X	
53.	Качаник	Црква Светог Илије	1929.	1999.	X	
54.	Кијево (Клина)	Црква Светог Николе	XIV	1999.	X	X
55.	Клина	Црква Светог апостола и јеванђелисте Марка	XX	1999.	X	X
56.	Клокот (Косовска Витина)	Црква Свете Петке	XIV	1999. 2021.	X X	
57.	Косовска Каменица	Црква Светог Николе	1862.	1999.	X	
58.	Косовска Митровица (јужни део)	Црква Светог Саве српскога	1912.	2004.	X	
		Параклис на Српском гробљу	XX	2004.	X	
59.	Кориша (Призрен)	Црква Светог апостола и јеванђелисте Марка	XV	1999.	X	X
		Црква Покрова Пресвете Богородице	XVI	1999.	X	X
60.	Кош (Исток)	Црква српскога кнеза Лазара	1969.	1999.	X	

Ред. број	Место (општина)	Коме је црква посвећена	Век/год. изградње	Година девастације/рушења	Дева-стација	Срушен
61.	Леочина (Србица)	Црква Светог Јована	XIV	2004.	X	
		Калуђерска „Преобрашка“ црква	XIV	2004.	X	
62.	Лековица (Призрен)	Црква Светог пророка Илије	1866.	1999.	X	X
63.	Липљан	Црква Пресвете Богородице	XIV	2021.	X	
64.	Локвица	Црква Светог Илије	XIX	1999.	X	
65.	Лоћане (Дечани)	Црква брвнара	XVI	1999.	X	X
66.	Љубижда (Призрен)	Црква Светог Николе	XVI	1999.	X	
		Црква Светог пророка Илије	XVI	1999.	X	
67.	Љубово (Исток)	Црква Светог Василија Острошког	1939.	2002.	X	
68.	Млечане (Клина)	Црква Светог Николе	XVI	1999.	X	X
69.	Мушниково (Призрен)	Црква Светих апостола Петра и Павла	1564.	2000.	X	X
		Црква Светог Николе	1600.	2000.	X	
70.	Муштутиште (Сува Река)	Црква Богородице Одигитрије	1315.	1999.	X	X
		Црква Свете Петке	XX	1999.	X	X
		Црква Светог архангела Михаила	1939.	1999.	X	X
		Манастир Свете Тројице	XIV	1999.	X	
71.	Накло (Пећ)	Црква Пресвете Богородице	1985.	1999.	X	
72.	Некодим (Урошевац)	Црква Светог пророка Илије	1975.	1999. 2004. 2022.	X X X	
73.	Новакe (Призрен)	Црква Светих врача	XIV	1999.	X	
74.	Обилић	Црква Светог архангела Михаила	XX	2004. 2006.	X X	
		Црква Рођења Пресвете Богородице	2003.	2004.	X	
75.	Оптеруша (Ораховац)	Црква Вазнесења Господњег	XIV	1999.	X X	X
		Црква Светог великомученика Георгија	XVI	1999.	X	
		Црква Светог Николе	1934.	1999.	X	
76.	Осојане (Исток)	Црква Светог Николе	1934.	1999.	X	X
		Црква Светог архангела Гаврила	XX	1999.	X	
77.	Партеш (Ѓилане)	Црква Свете Тројице	1996.	2021.	X	
78.	Петрич (Клина)	Црква Свете Тројице	1992.	1999.	X	X

Уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године: културно-географске дејерминанте

Ред. број	Место (општина)	Коме је црква посвећена	Век/год. изградње	Година девастације/рушења	Дева-стација	Срушен
79.	Петровце (Косовска Каменица)	Црква Светих апостола Петра и Павла	1865.	1999.	X	X
80.	Пећ	Црква Светог Крститеља и Претече Јована	1982.	2004.	X	X
81.	Пећка Бања (Исток)	Црква Светог Крститеља и Претече Јована	1989.	1999.	X	
82.	Пискота (Ђаковица)	Црква српскога кнеза Лазара	1994.	1999. 2004.	X	X
83.	Подгорце (Витина)	Црква Пресвете Богородице	1996.	2000.	X	
84.	Подграђе (Ѓџилане)	Црква Светих врача Козме и Дамјана	XVI	1999.	X	
85.	Подујево	Црква Светог пророка Илије	1930.	1999. 1999.	X X	
		Црква Светог Андреја	XX	2004.	X	
86.	Помазатин (Косово Поље)	Црква Светог пророка Илије	1937.	1999. 2000.	X	X
87.	Поповљане (Сува Река)	Црква Светог Николе	1626.	1999.	X	
88.	Поткалаја (Призрен)	Црква Светих врача Козме и Дамјана	XIV	1999.	X	
89.	Приштина	Црква Светог Николе	XIX	1999.	X	
		Саборни храм Христа Спаса	XX	1999.	X	
90.	Пустеник (Качаник)	Остаци храма непознатом светитељу	XI	1999.	X	
91.	Призрен	Црква Светог Николе – „Рајкова“	1348.	1999.	X	
		Црква Светог Спаса	1330.	2004.	X	
		Црква Богородице Љевишке	1307.	2004.	X	
		Црква Светог Николе („Тутића“)	1331.	2004.	X	
		Манастир Светих архангела	XIV	2004.	X	
		Црква Свете Недеље	XIV	2004.	X	
		Црква Светог Георгија („Руновића“)	XVI	2004.	X	
		Богословија Светих Кирила и Методија	1871.	1999. 2004.	X X	X
		Саборна црква Светог Георгија	1887.	1999. 2004.	X X	

Ред. број	Место (општина)	Коме је црква посвећена	Век/год. изградње	Година девастације/рушења	Дева-стација	Срушен
91.	Призрен	Црква Светих врача Козме и Дамјана	1960.	2004.	X	
		Црква Светог Пантелејмона	1937.	1999.	X	
		Седиште Епископије рашко-призренске	1887.	1999.	X	
		Испосница Светог Николе код Призрена	XIV	1999.	X	
92.	Ракиница (Подујево)	Црква Светог архангела Михаила	1936.	2004.	X	
93.	Ретимље (Ораховац)	Црква Ваведења Пресвете Богородице	1602.	1999.	X	X
94.	Речани (Призрен)	Црква Светог Георгија	XIV	1999.	X	X
95.	Рудник (Србица)	Црква Светог Георгија	XIV	1999.	X	X
96.	Самодреза (Вучитрн)	Црква Светог Крститеља и Претече Јована	1932.	1999.	X	X
97.	Сига (Пећ)	Црква Светог Георгија	1937.	1999.	X	
		Црква Светог Димитрија	1935.	1999.	X	X
98.	Сићево (Клина)	Црква Светог Николе	1452.	1999.	X	X
99.	Словиње (Липљан)	Црква Светог Николе	XVI	1999.	X	X
100.	Смаћ (Призрен)	Црква Светог пророка Илије	1994.	1999.	X	
101.	Софтовић (Урошевац)	Црква Рођења Пресвете Богородице	1930.	2004.	X	X
102.	Србица	Манастир Девич са црквом Ваведења Пресвете Богородице	XV	1999. 2004.	X X	
103.	Средска (Призрен)	Црква Светог Николе	XV	1999.	X	
104.	Српски Бабуш (Урошевац)	Црква Свете Тројице	XX	1999.	X	
105.	Сува Река	Црква Светих апостола Петра и Павла	1938.	1999.	X	X
106.	Сушица (Приштина)	Црква Светог Димитрија	XVIII	2003.	X	
107.	Талиновац (Урошевац)	Црква Светих апостола Петра и Павла	1975.	1999. 2001. 2004.	X X X	
108.	Урошевац	Саборни храм Светог краља Уроша	1933.	2004.	X	
109.	Уљарица (Клина)	Испосница Уљарица	XIV	1999.	X	

Уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године: културно-географске дејерминанте

Ред. број	Место (општина)	Коме је црква посвећена	Век/год. изградње	Година девастације/рушења	Дева-стација	Срушен
110.	Церница (Ѓњилане)	Црква Светог Спаса	Ср. век	1999.	X	
		Црква Свете Петке	Ср. век	1999.	X	
		Црква Светог Илије	1926.	1999.	X	
111.	Чабић (Клина)	Црква Светог Николе	XV	1999.	X	X
112.	Шајковац (Подујево)	Црква Успења Пресвете Богородице	XIV	1999.	X	X
113.	Шареник (Горње Неродимље)	Манастир Светог Уроша са Црквом Пресвете Богородице	XIV	1999.	X	X
114.	Шилово (Ѓњилане)	Црква Светог апостола и јеванђелисте Марка	1997.	2021.	X	
115.	Штимље	Црква Светог архангела Михаила	1922.	1999/2004.	X	
		Црква Светог Николе	1926.	1999.	X	X

Извор: Фолић, 2001; *Влада Републике Србије*, 2004–2009. *Синод Српске православне цркве*, 2003; *дневна штампа* од 1999. до 2022. године.

Дискусија

Угрожавање и уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији траје вековима, а готово у континуитету и са истим интензитетом одвија се од краја XVII века до данас. Након ратних сукоба и НАТО агресије 1999. године долази до албанске доминације на простору Косова и Метохије и истовремено долази до подстицаја уништавања српске културне, духовне и верске баштине. Као наслеђе за „нову“ албанску политичку заједницу, српско културно наслеђе не само да је физички страдало (и још увек страда) у бруталном разарању него има тенденцију потпуног уништења и наопаког тумачења, третирања и представљања српске културне баштине као културне и духовне творевине и баштине Албанаца.

Степић (2019. стр. 173) у својим истраживањима указује на то да „српски географски идентитет подразумева простор са којим се српски народ поистовећује и који сматра својим. То је веома важно, будући да је српски 'арел', посебно интензивно у последњих стотинак година, изложен систематском сажимању, фрагментацији и расрбљавању управо из геополитичких разлога. Области привремено окупиране, одузете, преименоване, геноцидно етнички очишћене и насилно (наметнуто) промењеног идентитета због издвајања нових нација из српске нације – не би требало отписивати и прихватати као несрпске“. Истовремено, Степић указује на то да је за српску стратешку културу, нарочито за њене геополитичке аспекте, од прворазредног значаја вратити у свакодневни оптицај појам

српске земље. Упоредо, у колективне менталне представе потребно је усадити њихове истинске размере и веома важна (реперна) места: тврђаве, манастире, старе градове, археолошка налазишта са националним простором. Српску стратешку културу требало би да артикулише интеракција вишедимензионалног српског идентитета и дугорочног националног интереса. Неопходно је да српска стратешка култура идентификује и јасно означи супарнике српског народа и државе међу великим силама и у судству, те начине на који они делују против српских интереса – од популационог и територијалног редуковања до идентитетског преобликовања и пропагандног стигматизовања. У том смислу, процес изградње српске стратешке културе не сме да буде оптерећен сентименталношћу према традиционалним и очигледним противницима (Степић, 2019, стр. 178).

За време ратних сукоба и прогона Срба у новијој историји, у другој половини XX века и у првој деценији XXI века систематски су уништавани докази староседелачког српског идентитета на Косову и Метохији. У том рушилачком процесу, поред прогона становништва, паљења имовине, уништаване су цркве, као и манастири, који су један од најпоузданијих доказа о српском староседелачком статусу. Процес скрнављења и уништавања српских светиња настављен је и током друге и почетком треће деценије XXI века.

Очување српске културне баштине на Косову и Метохији, у савременим условима живота, представља драматичан поступак. Нигде на свету није забележена таква девастација културног наслеђа једног народа као што је то случај са девастацијом српског културног наслеђа на Косову и Метохији. Јовић Лазић (2004, стр. 466) истиче да „без обзира што је угрожено богато културно наслеђе овом питању није поклоњена одговарајућа пажња у оквиру укупног програма стабилизације стања и развоја на Косову и Метохији. Исто тако, ангажовање међународних, како владиних тако и невладиних организација, на овом плану често је парцијално и без јасно утврђених програма и приоритета“.

Уочљиво је да у периоду од 1999. до 2022. године, међународне снаге на Косову и Метохији УНМИК⁷ и КФОР⁸, нису значајније утицале на заштиту српског културног наслеђа.

С обзиром на то да је протераним српским стручњацима забрањен приступ и рад на активној заштити културних добара на Косову и

⁷ УНМИК је привремена административна мисија Уједињених нација на АП Косово и Метохија, покренута 10. јуна 1999. на основу Резолуције 1244 Савета безбедности Уједињених нација са мандатом Уједињених нација да обезбеди услове за миран и нормалан живот за све становнике Косова и Метохије и унапреди регионалну стабилност на западном Балкану.

⁸ КФОР (енгл. *Kosovo Force*) представља званичне оружане мировне снаге под вођством НАТО-а од 12. јуна 1999. године, чији је задатак чување реда и мира, односно, стварање и одржавање сигурности на територији АП Косово и Метохија.

Метохији, неопходно је упознавање светске јавности о трајним и свеобухватним последицама страдања Срба и српске културне баштине на Косову и Метохији. Неопходно је увођење свих девастираних цркава и манастира Српске православне цркве са територије АП Косово и Метохија у Интернационални регистар *ICOMOS National Committees – Heritage Risk Program*⁹, јер постоји оправдана дојаза за изменом постојећег стања.

Прогон Срба са вековних огњишта од стране Албанаца, уништавање српских цркава, манастира, кућа, гробља, има јасну намеру да се са лица земље избрише српско православно хришћанско наслеђе. Поражавајућа је чињеница, да је до данас јако мали број починилаца идентификован и изведен пред лице правде за учињена дела.

Српска православна црква у свом писму из 2015. године упућеном госпођи Ирени Боковој, генералном директору Унеска, наводи да иако су све водеће међународне политичке личности јасно и јавно осудиле уништавање српских храмова на Косову и Метохији и назвале га 'организованим' нико од организатора није процесуиран и под истрагом.

Буди наду то да ће Министарство културе и информисања Републике Србије кроз програм *Страјтежи и приоритетни развоја културе од 2021. до 2025. године* (2021, стр. 3) и кроз сарадњу са Унеском посветити место „организацији и, системској и посвећеној, бризи о очувању наше културне баштине и наших споменика културе на Косову и Метохији као сведочанства о трајању српске културе на тим просторима“.

Закључак

Крај XX и прве две деценије XXI века карактеришу врло сложени геополитички, социјални, демографски, културно-географски и историјско-географски процеси који се одвијају на простору АП Косово и Метохија, истовремено указујући на то да су без назнака за скоријим променама – напротив, све више се усложњавају. О томе најбоље сведочи податак да је у периоду од 1999. до 2022. године, систематски уништавано српско културно наслеђе. Таква појава у савременим цивилизованим друштвима представља преседан у новијој историји Европе. Двадесет и три године након НАТО агресије и сукоба на територији АП Косово и Метохија може се констатовати да нигде у Европи не постоји таква друштвеногеографска сегрегација као што је случај са овом територијом Републике Србије. Расељено је преко 200.000 Срба, заједно са другим националним мањинама, те живе ван граница својих домова. Нигде данас у свету није

⁹ Циљ програма *ICOMOS National Committees – Heritage Risk Program* јесте да се идентификују места, споменици и локалитети који су угрожени.

регистровано такво етничко чишћење градова и села као што је случај са Србима и српским насељима на Косову и Метохији. Безбедносни услови и сви друштвеногеографски фактори, који су од значаја за одрживи развој Срба, данас су угрожени на Косову и Метохији. Истовремено, и социодемографске детерминанте указују на веома сложене процесе који су задесили српску заједницу на територији АП Косово и Метохија од 1999. до 2022. године. Они су испољени животом Срба у енклавама, без људског достојанства, прогонима, убијањима, паљењем и рушењем српских кућа, српских цркава, манастира, уништавањем гробља и без услова за повратак на своја вишевековна српска огњишта.

Културно-географске детерминанте уништених српских цркава и манастира на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године указују на недвосмислено постојање и трајање српског културног наслеђа и на најбољи начин сведоче о вредностима српске нације и вишевековном српском континуитету на простору Косова и Метохије. Стечена културно-географска сазнања, базирана на објективном научном сазнању о уништеним црквама и манастирима, треба да послуже у детерминисању улоге коју је имало и коју има сакрално наслеђе на простору Косова и Метохије. Свакодневна животна пракса указује на својеврсну голготу Срба и српске културне баштине. Оријентисана пажња на 155 девастираних српских цркава и манастира у 115 насеља на Косову и Метохији даје поуздане научне културно-географске резултате за формирање слике о високо конфликтном друштву и застоју хумане заједнице која егзистира на Косову и Метохији. Забрињава друштвена заједница у којој се јавља убрзан темпо свакодневне девастације и рушења српских светиња као и нехуман однос према свему што је српско. Протерује се и терорише се свештенство Српске православне цркве. Проблематичан је развој будућих односа Срба и Албанаца. Несагледиве су последице до којих могу да доведу етнички конфликти на Косову и Метохији. Српски, историјски и културни споменици на Косову и Метохији представљају непоновљив доказ стваралаштва у разним историјским епохама и зато је очување, заштита и обнова српске културне и верске баштине веома значајна за опстанак српског народа, државе и Српске православне цркве.

Литература

- Бериша, Х. (2012). *Политичко насиље на Косову и Метохији од 1945. до 2003. године*. Београд: Факултет политичких наука.
- Бинач: *Српски векови срушени у једном дану* (2017). Доступно на: <http://gracanicaonline.info/2017/11/20/binac-srpski-vekovi-sruseni-i-jednom-danu/>, 17. април 2022.
- Војводић, Д. и Марковић, М. (ур.) (2017). *Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији. Историја, идентитет, ујроженост*. Београд: САНУ.
- Грујић, Р. (1989). *Православна српска црква*. Крагујевац: Светлост.

Уништавање српских цркава и манастира на Косову и Метохији од 1999. до 2022. године: културно-географске дејерминанте

- Ђокић, Н. и Надовеза, Б. (2019). *Цркве и манастири на Косову и Метохији у XIX веку*. Крушевац–Београд: Историјски архив – Српски научни центар.
- Етнички моштивисани инциденти на Косову и Метохији, 2021/2022.* (2022). Влада Републике Србије, Канцеларија за Косово и Метохију. Доступно на: <http://www.kim.gov.rs/incidenti-kim.php>, 18. јул 2022.
- Задуждине Косова: сјоменици и знамења српског народа* (1987). Призрен–Београд: Епархија рашко-призренска – Богословски факултет.
- Закон о културним добрима Републике Србије* („Сл. гласник РС“, бр. 71/94, 52/2011 – др. закони, 99/2011 – др. закон и 6/2020 – др. закон). Доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/1994/71/1/reg>, 1. јун 2022.
- Ивановић, М. (2013). *Метохија-сјоменици и разарања 1923–2011*. Нови Сад – Београд: Прометеј – Службени гласник.
- Јефтић, А. (2011). *Од Косова до Јаговна*. Доступно на: <https://svetosavlje.org/od-kosova-do-jadovna-putni-zapisi/29/>, 20. јун 2022.
- Медојевић, Ј., Пунишић, М., Милосављевић, С. (2011). *Географска сјатајисјика*. Косовска Митровица: Природно-математички факултет.
- Медојевић, Ј. и Милосављевић, С. (2019). Демографски процеси на Косову и Метохији од 1999. до 2019. године. *Косовско-метохијски зборник*, 8, 265–285.
- Меморандум о Косову и Метохији Светјој архијерејској синода Српске православне цркве* (2003). Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
- Николић, М., Вукотић Лазић, М., Ротер Благојевић, М. (2021). Споменици светске културне баштине на Косову и Метохији – проблеми и перспективе заштите. *Архитектура и урбанизам*, 53, 89–99.
- Павличић, Ј. (2017). *Српско сјоменичко наслеђе на Косову и Метохији у светјлу савремених теорија о културној баштини*. Београд: САНУ.
- Павловић, М. (2019). *Географске реије Србије 2 – јланинско-којлинско-долинска макрореија*. Београд: Географски факултет.
- Петнаест јодина од мартаовској јојрома над Србима на Косову* (2019). Глас Подриња. Доступно на: <http://www.glaspodrinja.rs/cir/aktuelno/7721/petnaest-godina-od-martovskog-pogroma-nad-srbima-na-kosovu/>, 17. јул 2022.
- Писмо бр. 1047 Светјој архијерејској синода СПЦ јосјоји Ирини Боковој, Генералном директору Унеска, од 14. септембра 2015.* Доступно на: <https://mitropolija.com/2015/09/15/pismo-svetog-sinoda-spc-generalnom-direktoru-unesko-a-irini-bokovoj-povodom-pretenzije-da-drzava-kosovo-postane-clanica-unesko-a>, 25. јун 2022.
- Последња јресјоница Немањића* (2016). Доступно на: <https://www.opanak.rs/poslednja-prestonica-nemanjica/>, 1. јул 2022.
- Православни храмови унишјени од доласка КФОРА* (2009). Косово и Метохија, интернет портал. Доступно на: <http://www.kosovo-metohija.com/index.php/2009-12-21-16-12-20/2009-12-21-03-15/2009-12-21-04-06>, 1. јул 2022.
- Радовановић, Д. и Ђекић, М. (2019). *После усвајања Резолуције 1244 (1999–2017). Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији. Историја, идентитет, ујроженост*. Београд: САНУ.
- Радовановић, М. (2008). *Косово и Метохија*. Београд: Службени гласник.
- С. К. (2019). *Обијена црква у Бањској код Вучијрна*. Доступно на: <https://jedinstvo.rs/objiena-crkva-u-banjskoj-kod-vucitrna>, 16. јул 2022.

- Светишње и културна добра унишћени у маршовском појтому.* Доступно на: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/unisteno_mart2004.pdf, 10. април 2022.
- Степић, М. (2019). Геополитички темељи српске стратешке културе. *Војно дело*, 8, 166–180.
- Степић, М. (2020). Косово и Метохија: геополитички аспекти брзог решења и замрзнутог конфликта. *Национални интерес*, 38 (2), 7–30.
- Стојанчевић, В. (1994). *Срби и Арбанаси 1804–1812. године*. Нови Сад: Прометеј.
- Сипрајтеија одрживој ојстјанка и поврајка на Косову и Мејохију.* Влада Републике Србије. Службени гласник РС бр. 32 од 14. маја 2010. Доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2010/32/1/reg>, 28. јул 2022.
- Сипрајтеишки приоритетни развоја културе од 2021. до 2025.* (2021). Министарство културе и информисања Републике Србије кроз своје. Доступно на: <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/6132/Strate%20C5%A1ki%20prioriteti%20razvoja%20kulture.pdf>, 12. август 2022.
- Унишћена и ошћећена културна добра на Косову и Мејохију од 1999. до 2004. године.* Доступно на: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/unisteno_osteceno_1999-2004.pdf
- Урошевић, А. (1964). *Косово*. Београд: Научно дело.
- Учешће Српске академије наука и уметности у унутрашњем дијалоју о Косову и Мејохију* (2018). Прилози чланова и одељења САНУ. Београд: САНУ.
- Фолић, Љ. (2001). *Распето Косово – оскрнављени и унишћени православни српски храмови и манастири (јун 1999. до маја 2001. године)*. Призрен: Епархија рашко-призренска.
- Цвијић, Ј. (1906). *Основе за геологију и геоморфологију Сипаре Србије и Македоније*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- ICOMOS (2022). *Heritage at Risk Reports—International Council on Monuments and Sites*. (n.d.). Retrieved from: <https://www.icomos.org/en/get-involved/inform-us/heritage-alert/heritage-at-risk-reports>, July 21, 2022.
- Jović Lazić, A. (2004). *Zaštita kulturne baštine na Kosovu i Metohiji. Međunarodni problemi*, 56 (4), 465–489.
- Minirana crkva u selu Pomazatin* (2000). Blic, Arhiva. (17. јул). Dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/hronika/minirana-crkva-u-selu-pomazatin/2xycm3b>, 20. јул 2022.
- Oskrnavljena crkva Svete Petke u selu Donja Šipašnica* (2021). Kancelarija za KiM: Arhiva (25. мај). Beta. Dostupno na: <https://beta.rs/vesti/politika-kosovo/146748-kancelarija-za-kim-oskrnavljena-crkva-svete-petke-u-selu-donja-sipasnica-foto>, 17. јул 2022.
- Oskrnavljena-crkva-u-selu-Babljak* (2013). Radio KiM. Arhiva (22. јануар). Dostupno na: <https://www.radiokim.net/vesti/u-babljaku-oskrnavljena-crkva-i-obijene-tri-srpske-kuce.html>, 20. јул 2022.
- Pravoslavni hramovi uništeni od dolaska KFORA* (2009). Arhiva (11. decembar). Kosovo i Metohija, internet portal. Dostupno na: <http://www.kosovo-metohija.com/index.php/2009-12-21-16-12-20/2009-12-12-21-03-15/2009-12-12-21-04-06>, 17. јул 2022.

Јово М. MEDOJEVIĆ

Saša A. MILOSAVLJEVIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica

Faculty of Natural Sciences and Mathematics

Department of Geography

Destruction of Serbian Churches and Monasteries in Kosovo and Metohija from 1999 to 2022: Cultural-Geographical Determinants

Summary

The autonomous province of Kosovo and Metohija is a historical part of Old Serbia and the central area of the medieval Serbian state of the Nemanjić family, which makes it a historical-geographical and cultural-geographical area of enormous importance for the Republic of Serbia. At the same time, the Serbian Orthodox Church throughout its entire spiritual, historical and cultural existence in Kosovo and Metohija shares the fate of the Serbian people. The destruction of Serbian religious monuments in Kosovo and Metohija has been happening for centuries, so the continuity of the destruction of Serbian churches and monasteries can be traced from the 17th century to the present day. During the NATO intervention on the Federal Republic of Yugoslavia and on the territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, which lasted from March 24 to June 9, 1999, Albanian extremists devastated and demolished the largest number of Serbian sacral monuments. At the same time, the period at the end of the 20th century and the first two decades of the 21st century was marked by the cruel persecution of Serbs from Kosovo and Metohija and the devastation of the entire Serbian cultural heritage. By applying the methodology of cultural-geographic research and field research, the goal of the paper is to confirm and document all known cases of devastation and destruction of Serbian sacral heritage in Kosovo and Metohija from 1999 to 2022, which were committed by the Albanian extremists.

Keywords: cultural-geographic determinants; Serbia; Kosovo and Metohija; churches; monasteries; devastation of monuments.